

2. Vacilieva, M. P. (2004), Theoretical principles of deontological training of the teacher, Thesis for Doctor degree in Pedagogics, 13.00.04 Kharkiv Skovoroda State Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine.
3. Dekkert, D. V. (2014), Forming of professional deontological culture of employees of government constabulary service of ministry of emergencies of Russia is in organization of additional trade education, Thesis abstract for Doctor's Degree of Pedagogical sciences by Specialty, 13.00.08, Chelyabinsk State Pedagogical University, Chelyabinsk, Russia.
4. Selimova, Z. I. (2015), Forming of deontological culture of students of pedagogical colleges is in extracurricular work, Thesis abstract for Doctor's Degree of Pedagogical sciences by Specialty, 13.00.08, Dagestan State Pedagogical University, Makhachkala, Russia.
5. Pereimybida, L.V. (2008), Organizational foundations of pedagogical collective's activity in developing of deontological culture of medical lyceum students, Thesis abstract for Doctor's Degree of Pedagogical sciences by Specialty, 13.00.01, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
6. Hlyestova, S. S. (2011), Formation of students' deontological culture in the social and educational work of higher education establishment, Thesis abstract for Doctor's Degree of Pedagogical sciences by Specialty, 13.00.07, Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, Ukraine.

УДК 37.06

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Шульга А.В.

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна*

shulga.alna@rambler.ru

У статті розглядається неповна сім'я як суб'єкт у роботі вчителя початкових класів з сім'єю молодшого школяра. Автор акцентує увагу на виховних проблемах сучасних неповних сімей, які є наслідком нестачі виховних ресурсів. В свою чергу, проблеми неповних сімей безпосередньо залежать від причин утворення таких сімей, їх типів та особливостей, знання яких допоможуть вчителю початкових класів підібрати необхідні та ефективні форми роботи з батьками молодших школярів з неповних сімей.

Ключові слова: сім'я, неповна сім'я, типи неповних сімей, особливості неповної сім'ї, виховні проблеми неповної сім'ї.

ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ИЗ НЕПОЛНЫХ СЕМЕЙ

Шульга А.В.

*Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, Украина*

shulga.alna@rambler.ru

В статье рассматривается неполная семья как субъект в работе учителя начальных классов с семьей младшего школьника. Автор акцентирует внимание на воспитательных проблемах современных неполных семей, которые являются следствием недостатка воспитательных ресурсов. В свою очередь, проблемы неполных семей непосредственно зависят от причин образования таких семей, их типов и особенностей, знание которых помогут учителю начальных классов подобрать необходимые и эффективные формы работы с родителями младших школьников из неполных семей.

Ключевые слова: семья, неполная семья, типы неполных семей, особенности неполной семьи, воспитательные проблемы неполной семьи.

PROBLEMS EDUCATION OF YOUNGER SCHOOLBOYS FROM INCOMPLETE FAMILIES

Shulga A. V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsubinsky Str., 2, Chernivtsi, Ukraine

shulga.alna@rambler.ru

In the article the incomplete family as a subject in the primary school teacher and his family the younger student. The author focuses on the educational challenges of modern single-parent families, which are the result of a lack of educational resources. In turn, the problems of single-parent families are directly dependent on the causes of these families, their types and characteristics, knowledge of which will help primary school teachers to choose the necessary and effective ways of working with parents of primary school children from single-parent families.

Most single-parent families are in terms of their problems without waiting for assistance from the school and other social institutions. Each family is characterized by incomplete education specific conditions, individual characteristics of children and parents peculiar relationship between them. This causes difficulties in the organization of interaction with her school and teachers.

Among the factors that positively influence the education of children from single-parent families allocate, maintain close relations parents, who live separately, and with other family members; maintaining communication between parents for a positive impact on the child; Parents agreed to solve the problem that arose suddenly and changes in their communication with the child.

Depending on the type of single-parent families, family situation, education, teacher chooses forms and methods of providing social and educational assistance to parents of students from single-parent families; determines the competence of the teaching staff in an attempt to fill the shortage of child rearing in a single-parent family; if necessary, decide on the involvement of other specialists to provide qualified help single-parent families.

Key words: family, incomplete family, types of single-parent families, especially single-parent families, educational problems of incomplete families.

Проблема сучасної української сім'ї привертає увагу дослідників останніми роками. Зміна соціального стану, знецінення сімейних цінностей та ряд інших причин впливають на розвиток та життєвий цикл сім'ї. Так, на сучасному етапі досить поширеною моделлю сім'ї в Україні постає неповна сім'я, в котрій відсутній один із батьків. Тому ми вважаємо, що саме неповні сім'ї потребують особливої уваги з боку вчителя.

У переважній більшості випадків педагоги в роботі з сім'єю школяра не диференціюють своє ставлення до різних типів сімей, використовують стереотипні методи та форми роботи з батьками, тому взаємодія вчителя з неповною сім'єю не завжди має позитивний результат. Тоді як вчитель, ставши союзником батьків, може допомогти максимально реалізувати виховний потенціал неповної сім'ї, при цьому суттєвим моментом є принципово зміна ролей вчителя і батьків у процесі взаємодії. Провідна роль повинна належати батькам, педагоги мають стати їхніми помічниками у складній справі виховання дітей, спрямованій на створення умов для повноцінного розвитку та соціалізації особистості дитини.

Аналізуючи останні дослідження з цієї проблеми, варто зауважити, що неповна сім'я є об'єктом вивчення у працях таких вчених, як І. Ф. Дементьєв, Б. Б. Нухаєв, Т. І. Петрова, В. М. Целуйко; питання соціально-педагогічної роботи з неповними сім'ями розглядають Г. Г. Воронцова, Т. Ю. Гущина, І. В. Солодилова; особливості виховної роботи, підтримки дітей з неповних сімей розкрито у працях А. М. Анцути, Н. М. Дружиніної, О. М. Максимович, Я. Г. Ніколаєвої, В. Г. Постового та ін.

Метою статті є розкриття виховних труднощів неповної сім'ї через призму її типологічних особливостей, які допоможуть зрозуміти, як вчителю підібрати ефективні форми та методи роботи з батьками школярів з неповних сімей.

За відсутності одного з батьків діти страждають найбільше, і зазвичай, вони раніше дорослішають, знайомляться з тіншовими сторонами життя. Становище сім'ї, природно, відбивається на розвитку дитини, її моральній вихованості, ціннісних орієнтаціях, особливо на готовності до майбутнього сімейного життя. Вихідці з неповних сімей відрізняються заниженими пізнавальними потребами. Тому вони частіше за інших дітей відстають у навчанні, пасивні, не прагнуть до підвищення свого статусу. Отже, як зазначає І. П. Підласий, недоліки у навчанні та відхилення у поведінці дітей з неповних сімей

фактично запрограмовані: через незадоволення емоційного контакту з рідними людьми; позитивної оцінки з їхнього боку; незадоволеної потреби в любові й ласці, зменшенні можливостей задоволення матеріальних потреб [6, с. 216].

Неповною сім'єю в соціально-педагогічній літературі вважають сім'ю, в якій всі сімейні функції виконує один із батьків, що проживає з неповнолітньою дитиною. Якщо декілька років тому цей тип сім'ї переважно виникав внаслідок смерті одного із батьків, то на сучасному етапі ця тенденція змінилася рядом інших причин: повна сім'я перестає існувати внаслідок смерті одного з батьків; розлучення сімейної пари; позашлюбна народжуваність; так звана дистантна сім'я функціонально вважається неповною при наявності у складі сім'ї двох батьків, один з яких знаходиться довгий час далеко від сім'ї.

І хоча не кожна повна сім'я є нормальним середовищем для повноцінного розвитку та виховання дитини, все ж таки наявність у сім'ї обох батьків допомагає успішніше вирішувати багато завдань, пов'язаних зі збереженням її психічного здоров'я. Відсутність одного з батьків знижує виховний потенціал неповної сім'ї – не є фактором неблагополучності сім'ї, але тим не менше може погіршитись у поєднанні з іншими негативними факторами [7, с.104].

Головний обов'язок батьків – виховання дітей; у більшості неповних сімей постає проблема виховання дітей за відсутності когось із батьків. А відсутність виховання або неповне виховання доволі часто негативно впливає на формування світогляду дитини. Психологи вважають, що діти в неповних сім'ях не мають для ідентифікації повноти взаємодоповнюючих батьківських зразків, внаслідок чого порушуються умови розвитку дитини: емоційна депривація і фрустрація потреб призводять до затримки розвитку, а в особливо важких випадках – до формування негативних емоційних установок і руйнівних тенденцій.

Більшість неповних сімей перебувають у колі своїх проблем, не чекаючи допомоги з боку школи та інших соціальних установ. Кожна неповна сім'я характеризується специфічними умовами виховання, індивідуальними особливостями дітей та батьків, своєрідністю відносин між ними. Це призводить до труднощів в організації взаємодії з нею школи і педагогів.

Серед типів неповних сімей виділяють такі:

- залежно від наявності батька (матері) розрізняють: материнські та батьківські неповні сім'ї;
- за кількістю поколінь у сім'ї вирізняють: неповну просту: мати (батько) з дитиною чи декількома дітьми, неповну розширену сім'ю: мати (батько) з однією чи декількома дітьми та іншими родичами;
- за способом утворення виділяють: позашлюбну (сім'я матері-одиначки), осиротілу неповну (утворюється в результаті смерті одного з батьків), неповну розлучену.

У неповній сім'ї, яка утворилася внаслідок розлучення або загибелі одного з батьків, весь тягар виховання, а також матеріального забезпечення дітей в такій сім'ї, лежить на плечах одного з батьків, зазвичай це мати дитини, навіть якщо батько дитини так чи інакше бере участь у її вихованні і надає матеріальну підтримку. Важливу роль в адаптації дитини до життя після розлучення відіграють її контакти з батьком, які посилюють самоповагу дитини; хоча в деяких дітей можуть і загострити почуття втрати. Вирішальним для виховання дитини в неповній сім'ї стає приклад одного з батьків, його особисте і громадське життя. Участь у праці нарівні і поруч з дорослими членами сім'ї, при великій довірі з їх боку, формує у дітей почуття відповідальності, самостійності [2, с. 46]

Проблеми неповної позашлюбної сім'ї аналогічні до труднощів розлученої сім'ї, але є і специфічні особливості: у родині процес ознайомлення дитини з соціальною роллю батька ускладнений. Одинокі матері часто виховують дитину за своїм образом і подобою, з дитинства засвоюються стандарти її поведінки і цілком зрозумілий той факт, що половина жінок, що виростили в позашлюбній сім'ї, повторюють особисте життя матері – тобто, так само народжують поза шлюбом.

Залежно від типу неповної сім'ї, ситуації сімейного виховання, вчитель вибирає форми і методи надання соціально-педагогічної допомоги батькам школярів з неповних сімей; визначає межі компетенції педагогічного колективу в спробі заповнити дефіцит виховання дитини в неповній сім'ї; за необхідності вирішує питання залучення інших спеціалістів для надання кваліфікованої допомоги неповній сім'ї.

Педагогічно доцільні взаємини в родині і тісний контакт зі школою дозволяють неповній сім'ї зберегти достатній виховний потенціал.

До факторів створення в неповній сім'ї педагогічно доцільних взаємин можна віднести: усвідомлення батьками – розлученим подружжям негативних наслідків порушення сімейних відносин, недопущення конфліктів між собою і їх перенесення на дітей, необхідність встановлення оптимальної рольової взаємодії розлученого подружжя у справі виховання дитини (дітей); дотримання основних вимог до нормалізації життєдіяльності сім'ї, формування почуття взаємодопомоги, залучення дітей у справи і турботи сім'ї; зростання значущості особистого прикладу батьків, формування позитивного ідеалу дорослого, позитивного ідеалу сімейних відносин, психологічний захист образу батька і образу матері; розширення кола соціального спілкування сім'ї та інтересів дітей, виховання в них альтруїстичних і гуманістичних якостей, правильних ціннісних орієнтацій, створення особистісно значущих перспектив життя та діяльності

У неповних сім'ях проблеми у вихованні виникають внаслідок нестачі виховних ресурсів з боку батьків (відсутність одного з батьків). Тим самим, неповноцінне виховання або й взагалі його відсутність доволі часто негативно впливає на формування світогляду дитини [1, с.76-80].

Вчені виділяють типові помилки, що виникають у процесі виховання дітей у неповній сім'ї: 1) гіперопіка (надмірна любов та турбота, що обертаються психічними відхиленнями); 2) орієнтація на матеріальні турботи перебільшена, тоді, коли від виховного процесу віддалена мати чи батько (виникнення на такому фоні конфліктних ситуацій); 3) уникнення або й заборона контактів дитини з батьком (внаслідок чого виникає негативне ставлення до чоловіків); 4) двозначне ставлення до дитини: надмірна любов змінюється спалахами роздратування (у дитини як наслідок такого ставлення розвивається невроз); 5) прагнення матері зробити дитину «зразковою, незважаючи на те, що у неї немає батька» (мати перетворюється з друга в наглядача, що спричиняє пасивність або й бунт); 6) практична відстороненість матері від догляду за дитиною і її виховання. [5].

У своїх дослідженнях В. Постовий та О. Максимович визначають основні фактори, що впливають на виховання дітей з неповної сім'ї: підтримання тісних взаємин батьків, які проживають окремо, та з іншими членами родини; підтримання зв'язку між батьками для позитивного впливу на дитину; домовленість батьків про розв'язання проблеми, яка виникла раптово і вносить зміни у їх спілкування з дитиною.

Також вченими визначено педагогічні умови, дотримання яких дає можливість використовувати виховний потенціал сім'ї. Серед таких умов виділяють: створення довірливих взаємин у сім'ї; особистий приклад батьків на основі правильно організації побуту, залучення дітей до справ та турбот сім'ї, почуття взаємодопомоги; розумне співвідношення любові та вимогливості, не допускаючи грубощів та образ, фізичних покарань; гуманізація стосунків у сім'ї на основі формування уявлення про батька як людину зі своїми перевагами та вадами; педагогічний такт батьків [3, с.122-126].

Досить доречною є думка Т. А. Кулікової, яка вважає, що неважливо хто стоїть на чолі неповної сім'ї – чоловік або жінка, слід пам'ятати, що для гармонійного розвитку особистості необхідно, щоб дитина набувала досвіду взаємовідносин з обома батьками через адекватні моделі материнської (жіночої) і батьківської (чоловічої) поведінки. У неповній сім'ї це зробити важко: дитину виховує один з батьків (частіше – мати). Але і тут є вихід із ситуації, який допомагає певним чином компенсувати недолік чоловічого (або жіночого, якщо виховує батько) впливу на дитину: з'являється вітчим (мачуха), активну участь у долі

малюка бере дідусь (бабуся), брат матері або інші родичі. Родичі, які думають про інтереси дитини, шукають і знаходять вихід із ситуації [4, с.60].

Отже, можна однозначно стверджувати, що неповна сім'я має труднощі у вихованні дітей. Неповна сім'я потребує підтримки та допомоги, перш за все, з боку вчителя, який як ніхто більше знає індивідуальні особливості кожного школяра, враховуючи умови, у яких виховується дитина, і може надати кваліфіковану допомогу сім'ї у виховних питаннях. Тому зміст і форми роботи вчителя будуть залежати від конкретних соціальних умов і особливостей неповної сім'ї, громадських установок і намірів батьків, їх культурного і освітнього рівня. І робота вчителя матиме позитивний результат, за умови об'єднання виховних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієв В. В. Соціальний захист неповних сімей: деякі аспекти / В.В. Андрієв // Сучасна українська сім'я: гендерні проблеми та шляхи їх подолання. Матеріали обласної науково-практичної конференції [Голова редколегії І.В.Дорожкіна] – Чернігів, 2009. – С. 76 – 80.
2. Гущина Т. Ю. Формирование готовности будущего учителя к взаимодействию с неполной семьей школьника дисс...канд. пед. наук : 13.00.01 / Гущина Татьяна Юрьевна. – Белгород, 1997. – 261 с.
3. Дитина в сім'ї / Упоряд. Т. Науменко. – К. : Ред.загальнопед.газ., 2005. – С. 122 – 126.
4. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 232 с.
5. Николаева Я.Г. Воспитание ребенка в неполной семье : орг. пед. и соц. помощи непол. семьям : пособие для психологов и педагогов / Я.Г. Николаева. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – 159 с.
6. Подласый И. П. Курс лекций по коррекционной педагогике. Для средних специальных учебных заведений / И. П. Подласый. – М. : Владос, 2002.
7. Целуйко В. М. Неполная семья / В. М. Целуйко. – Волгоград : Изд-во Перемена, 2000.

REFERENCE

1. Andriyiv V. V. Sotsial'nyy zakhyst nepovnykh simey: deyaki aspekty / V.V. Andriyiv // Suchasna ukrayins'ka sim'ya: henderni problemy ta shlyakhy yikh podolannya. Materialy oblasnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi [Holova redkolehiyi I.V.Dorozhkina] – Chernihiv, 2009. – P. 76 – 80.
2. Hushchyna T. Yu. Formyrovanye hotovnosti budushcheho uchyatelya k vzaymodeystviyu s nepolnoy sem'ey shkol'nyka dyss...kand. ped. nauk : 13.00.01 / Hushchyna Tat'yana Yur'evna. – Belhorod, 1997. – 261 p.
3. Dytna v sim"yi / Uporyad. T. Naumenko. – K.: Red.zahal'noped.haz., 2005. – P. 122 – 126.
4. Kulikova T.A. Semeynaya pedagogika i domashnee vospitanie: Uchebnik dlya stud. sred. i vyissh. ped. ucheb. Zavedeniy / T. A. Kulikova. – M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 1999. – 232 p.
5. Nikolaeva Ya.G. Vospitanie rebenka v nepolnoy seme : org. ped. i sots. pomoschi nepol. semyam : posobie dlya psihologov i pedagogov / Ya.G. Nikolaeva. – M. : Gumanitar, izd. tsentr VLADOS, 2006. – 159 p.
6. Podlasyiy I. P. Kurs lektsiy po korrektsionnoy pedagogike. Dlya srednih spetsialnyih uchebnyih zavedeniy / I. P. Podlasyiy. – M. : Vlados, 2002.
7. Tseluyko V. M. Nepochnaya semya / V. M. Tseluyko. Volgograd: Izd-vo Peremena, 2000.